

آسیب شناسی و ارائه الگوی آموزش درس طرح مرمت و احیای بناهای تاریخی - فرهنگی در دوره کارشناسی

شاهین طلوع آشتیانی^۱ و مجید ضیایی^۲

چکیده: حفاظت و احیای اماکن فرهنگی - تاریخی مهارتی میان رشته‌ای است که نیازمند دانسته‌های متنوعی از دیگر تخصصهای مهندسی و هنر و علوم اجتماعی است. به همین دلیل، آموزش این رشته دارای ابعاد گوناگون و پیچیدگیهای خاصی است. میراث غنی تاریخی و فرهنگی سرزمین ایران، چه از نظر تعداد و چه از نظر تنوع و کیفیت، اهمیت تدوین و رعایت استانداردهای حرفه‌ای و نظام ترویجی و آموزشی متناسب با آن را دوچندان می‌کند. از آنجایی که بخش عمده‌ای از این نظام در قالب برنامه‌های آموزش عالی در دانشگاهها تنظیم شده است، و با توجه به کاستیهای موجود در زمینه تربیت نیروی متخصص و حرفه‌ای که تبعات جبران ناپذیری را به همراه دارد، در این مقاله تلاش شده است تا با آسیب شناسی بخشی از دروس ارائه شده در برنامه دوره کارشناسی مرمت و احیای بناهای تاریخی، الگوی اصلاح شده آن نیز ارائه شود.

..

واژه‌های کلیدی: آموزش، مرمت، حفاظت، احیا و میراث فرهنگی.

۱. عضو هیئت علمی پژوهشگاه سازمان میراث فرهنگی و گردشگری و مدرس مرکز آموزش عالی میراث فرهنگی و دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲. مدرس دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر تهران، تهران، ایران.

۱. مقدمه

ضرورت تدوین معیارهای مدون و چارچوبهای از پیش تعیین شده که بتواند فعالیتهای حفاظت، مرمت و توانبخشی اماکن تاریخی را در مسیر درست هدایت و از اتلاف منابع، اعمال سلیقه های بی قاعده و بالاخره، ایجاد آسیبهای جبران ناپذیر ممانعت کند، یکی از مهم ترین اهداف اسناد و منشورهای مختلف بین المللی است. وظیفه این اسناد، که توسط مجامع و نهاد های تخصصی از قبیل UNESCO، ICCROM و ICOMOS تدوین می شوند، اطمینان از مسیر درست فعالیتهای علمی، آموزشی و حرفه ای بوده است.

در کشور ایران از بدو تأسیس نهادهای نوین متولی امر حفاظت از اماکن و آثار فرهنگی و تاریخی، تعیین معیارهای بومی متعلق به شرایط مکانی و زمانی سرزمین ایران، بر اساس ویژگیهای هنری، تاریخی و فرهنگی آثار یکی از آرزوهای دیرینه فعالان این عرصه بوده است. این امر به دلایل مختلف از جمله وسعت آثار، کمبود منابع مالی و انسانی و درگیر شدن در پیچیدگیهای اداری معطل مانده است؛ در عین حال، باید توجه داشت که کشور ایران به عنوان یکی از اعضای مهم صاحب تاریخ و فرهنگ در جهان غالب منشورها و اسناد بین المللی حفاظت را به صورت رسمی پذیرفته و عمل بدانها را بر خود فرض دانسته است. از سوی دیگر، دگردیسی و تحول این اسناد خود بیانگر تغییر بی وقفه و پویای نگاه جهانی به مقوله حفاظت و مرمت اماکن تاریخی است. سیر این اندیشه ها از نگرشی حفاظتی به کاربردی، از کالبدی صرف به توجه به سویه های غیر مادی و از یکسان نگری به سمت تأکید بر تفاوتها و گوناگونی فرهنگی سیر می کند، تا آنجا که مفاهیمی چون اصالت^۱ را وابسته به ارزشها و اعتبار محلی به شمار می آورد.

از سوی دیگر، باید اعتراف کرد که اندیشه های حرفه مندان و عالمان ایرانی عرصه حفاظت نتوانسته است همپای این تحولات به پیش رود و این امر هم در عرصه دانشگاه و هم حوزه اجرایی مشکلات متعددی را سبب شده است. ناهمگونی، تعدد سلیقه ها و روشها، نبود استانداردهای فنی مورد وفاق و حتی نبود مفاهیم مشترک و یکسان میان اهل فن بر این سردرگمی دامن زده است.

ناکارآمدی نگرش موزه ای در خصوص حفاظت از اماکن تاریخی در سالهای اخیر بر همه آشکار شده است. تک بناها که طیف وسیعی از ساختمانهای کوچک و بزرگ با عملکردهای متفاوت را در بر می گیرد، بنا بر ضرورت و تغییر شرایط اجتماعی کارکرد اصلی خود را از دست می دهند و متروک می شوند. فشارهای کور بازار، ناتوانی در تخصیص منابع مورد نیاز و حجم عظیم داراییهای تاریخی هر یک عاملی است بر اثبات آنکه حفاظت و مرمت صرف نمی تواند ضمن بقای آثار رو به نابودی ایران باشد.

به همین دلیل، آموزش حفاظت و احیا که یکی از اصلی ترین ارکان توسعه و حمایت از اماکن تاریخی است، اهمیتی دو چندان می‌یابد و ایجاد تحول در آن، ضامن تغییر نگرش نسلهای آینده به این داراییهای تجدید ناپذیر است.

مقاله حاضر مبتنی بر تجربه های اجرایی در عرصه حفاظت و احیا ابره ویژه طرح پردیسان^۱ و همچنین، تدریس در دوره کارشناسی رشته مرمت و احیای بناهای تاریخی نگاشته شده است. حرفه مرمت و احیا مهارتی میان رشته‌ای است که نیازمند دانسته های متنوعی از دیگر تخصصهای مهندسی، هنر و علوم انسانی مثل سازه، معماری، تأسیسات، باستان شناسی، تاریخ و جغرافیاست. در این مقاله مشخصاً الگوی نوین تدریس در درس ۶ واحدی مرمت و احیای بناهای تاریخی ارائه شده است، اما نتایج آن قابل بسط به دوره های مشابه به ویژه درس آشنایی با طرح مرمت و احیای بناها در کارشناسی معماری^۱ است.

۲. نگاهی به آموزش حفاظت و احیای اماکن تاریخی در جهان

برنامه های ارائه شده در جهان به منظور تربیت نیروی متخصص حفاظت، مرمت و احیای اماکن تاریخی به شدت تابع شرایط و نیازهای محلی است. هر چه کشورهای ارائه دهنده دارای غنای فرهنگی و تاریخی بیشتری باشند، این برنامه‌ها تخصصی تر، جامع تر و برنامه ریزی شده تر ارائه می شوند. عمدتاً برنامه های آموزشی در سه شاخه عمده طبقه بندی می شوند: ۱. در حوزه اماکن تاریخی؛ ۲. در حوزه اموال تاریخی - فرهنگی؛ ۳. در حوزه مدیریت و بهره برداری از میراث فرهنگی. از نظر نوع، این برنامه ها به دو دسته کوتاه مدت و بلندمدت تقسیم می‌شوند. مخاطب برنامه های کوتاه مدت اکثراً حرفه‌مندان هستند که در دوره های کوتاه مدت یا کارگاههای آموزشی مهارتهای لازم را به منظور حفاظت و احیا تحصیل می‌کنند. دوره های بلند مدت که در دو سطح عالی و تکمیلی ارائه می‌شوند، از نظر نوع، مدت و سطح تحصیلات تنوع زیادی دارند.

حفاظت از میراث غیرمنقول (یادمانها، ساختمانها، محوطه های باستان شناسی و چشم اندازها) حرفه‌ای نسبتاً جوان به شمار می‌آید. حفاظت از میراث معماری اگرچه به صورت کلان زیر مجموعه دانش حفاظت قرار دارد، اما شامل پیچیدگیهای اختصاصی و منحصر به فرد است که طیف وسیعی از مسائل مختلف از قبیل رابطه بستر و اثر، ابعاد، مقیاس، پیچیدگیهای کاربری و مصالح را در بر می‌گیرد.

آموزش حفاظت در نیمه دوم قرن بیستم از برنامه های کوتاه مدت مخصوص حرفه‌مندان و متخصصان آغاز شد. طی سال ۶۶-۱۹۶۵ [بعد از تصویب منشور ونیز] نمونه هایی از این برنامه ها در

۱. متأسفانه، اخیراً در برخی دانشکده های معماری این درس به صورت اختیاری ارائه شده است.

۱۳۴ آسیب شناسی و ارائه الگوی آموزش درس طرح مرمت و احیای بناهای تاریخی - فرهنگی در دوره کارشناسی

مؤسسه ICCROM ارائه شد و همچنین، دانشگاه یورک در سال ۱۹۷۱ در مرکز مطالعات معماری نمونه دیگری از این نوع آموزش کوتاه مدت را ارائه کرد. این برنامه به تدریج در دانشگاه‌های مختلف به دوره های کارشناسی تبدیل شد که می توان به دانشگاه‌های کلمبیا و پنسیلوانیا در ایالات متحده اشاره کرد. در سال ۱۹۸۰ عنوان حفاظت معماری به صورت رسمی در ایالات متحده به رسمیت شناخته شد [۱]. در دهه ۹۰ تعداد دانشگاه‌های درگیر در امر حفاظت اروپا آنچنان گسترش پیدا کرد که نیاز به ایجاد هماهنگی میان مؤسسات مختلف به تأسیس شبکه مؤسسات آموزش عالی در حوزه مرمت - حفاظت در اروپا منجر شد [۲]. هدف از تأسیس این شبکه توسعه تحقیق و تخصیص در حوزه میراث فرهنگی بر اساس خط مشیهای ارائه شده از سوی E.C.C.O و سند پادیا است. در سند پادیا که در سال ۱۹۹۷ و در ۱۳ بند تهیه شده است، به جنبه های مختلف آموزش حفاظت و چهارچوبهای آن پرداخته شده است. در این سند به اجتناب از ارائه دروسی که مطابق استاندارد حرفه‌ای نیست و همچنین، به تعادل میان دروس نظری و تئوری تأکید می شود [۳].

مهم ترین سند بین المللی معتبر ناظر بر آموزش حفاظت موسوم به دستورالعمل کلمبو است. این سند که کمیته آموزش ICOMOS آن را تهیه کرده است، در سال ۱۹۹۳ در مجمع عمومی در سریلانکا به تصویب نهایی رسید. هدف از تدوین این سند تشویق و تدوین استانداردها و دستورالعملهای مرتبط با آموزش حفاظت از یادمانهای تاریخی، مجموعه های تاریخی و محوطه‌هایی است که مطابق کنوانسیون ۱۹۷۲ یونسکو به عنوان میراث فرهنگی شناخته می‌شوند. این آثار شامل بناهای تاریخی، بافتها و محدوده‌های شهری تاریخی، محوطه‌های باستانشناسی و همچنین، چشم اندازهای فرهنگی و تاریخی و محتوای آنهاست [۴].

به علاوه، در سند کلمبو بر تشویق و ترویج نگرش کل نگر براساس به رسمیت شناختن تکثیر و تنوع فرهنگی تأکید می‌شود. از دید این دستورالعمل، امر حفاظت نیازمند مهارتهای مشاهده، تحلیل و استنتاج است و در عین حال، حفاظتگر باید رویکردی انعطاف پذیر، ولی عملگرا در همه زمینه های اجرایی و آموزشی داشته باشد.

از دید این سند آموزش و تحصیل حفاظت باید افرادی را تربیت کند که:

- قادر به شناسایی اعتبار^۱ فرهنگی، کاربردی و احساسی مکانهای تاریخی باشند؛
- قادر به فهم تاریخ، فناوری ساخت مجموعه ها و یادمانها باشند تا بتوانند هویت آنها را تعریف کنند؛
- برای حفاظت از آنها برنامه‌ریزی و نتایج پژوهشهای خود را تفسیر کنند؛

- بتوانند نظم و چیدمان یک مجموعه بنا یا محوطه باستان شناسی، محتوا و محیط اطراف آنها در ارتباط با سایر بناها، باغها و چشم اندازها درک کنند؛
- بتوانند تمام منابع موجود اطلاعاتی مربوط به مکان تاریخی را بیابند و جذب کنند؛
- رفتارهای مکانهای تاریخی - فرهنگی را درک و تحلیل کنند؛
- عوامل درونی و بیرونی فرسایش مکان تاریخی را تشخیص دهند؛
- بتوانند نتایج بازرسیها را به زبان ساده به افراد غیرمتخصص گزارش کنند؛
- بتوانند قطعنامهها و اسناد یونسکو، ایکوموس و سایر مراجع رسمی را درک و اجرا کنند؛
- قضاوتهای متعادلی براساس اصول اخلاقی مشترک انجام دهند و بتوانند مسئولیت میراث فرهنگی را در بلند مدت بپذیرند؛
- بتوانند ضرورت و زمان مشاوره با تخصصهای مورد نیاز برای مطالعه و حفاظت از نقاشیها، مجسمه ها و آثار هنری و تاریخی و مطالعه نظامها و مصالح را تشخیص دهند؛
- توصیههای تخصصی در زمینه راهبردهای مراقبت، مدیریت و چارچوبهای حفاظت از محیط خود و محتوای یادمانها و محوطه ها ارائه دهند؛
- کارها را مستندسازی کنند و آنها را در دسترس عموم قرار دهند؛
- در گروه های کاری تخصصی با به کارگیری روشهای علمی دقیق شرکت کنند.
- بتوانند با ساکنان، مدیران، طراحان به منظور حل مشکلات همکاری و راهبردهای مناسب برای نیازها و منابع و امکانات محلی تعیین کنند [۴].

۳. تاریخچه آموزش حفاظت از اماکن تاریخی - فرهنگی در ایران

دل هر ذره را که بشکافی آفتابیش در میان بینی [۵]

تجسس و تفحص در آثار و بقایای گذشتگان به دلیل علاقه بشر به آگاهی از دوران گذشته خود همواره مورد توجه بوده است و هرگاه امکانی برای این گونه فعالیتها می بود، اقداماتی عاجلانه، سود جویانه یا علمی انجام می شد. دانش و هنر حفاظت از آثار و اماکن تاریخی و فرهنگی در مقایسه با دیگر علوم بسیار جوان است و در کنار علم باستان شناسی پدید آمده است. از سوی دیگر، متأسفانه مدارک موجود که حاکی از فعالیتهای اولیه و روشنگر آغاز و نحوه شکل گیری این دانش باشد، بسیار محدود است. به دلیل ارتباط بسیار نزدیک حفاظت و باستانشناسی با یکدیگر، ناگزیر باید از تاریخچه شکل گیری باستان شناسی برای روشن کردن ابعاد حفاظت یاری گرفت. با وجود این، تردیدی نیست که برای حفاظت و نگهداری آثار قدیمی و استفاده از آنها اقدامات فراوانی توسط سلاطین و فرماندهان و صاحبان تمکن انجام شده است [۶].

نگرش سنتی

در طول تاریخ حفاظت از اماکن خصوصی و عام المنفعه همواره مورد توجه مردم قرار داشته است. شواهد این امر به وضوح در لایه‌های مختلف تاریخی تزیینات و کالبد قابل مشاهده است. ساز و کار و نحوه مراقبت و تعمیر این قبیل بناها غالباً به صورت وقف مجال بروز می‌یابد و کلیه مسائل مدیریتی و اجرایی امر حفاظت، مراقبت، نگهداری و بهره برداری در وقف نامه دیده می‌شود. توجه به این نکات که منابع مالی لازم برای امر حفاظت از چه محلی تأمین شود و متولی آن چه کسی باشد و دهها نکته دیگر که توجه به مسائل سهل و دشوار را فراموش نمی‌کند، وقف نامه را به سندی تبدیل می‌کند که راز ماندگاری بسیاری از مکانها و مجموعه های تاریخی - فرهنگی است.

نگرش نوین

طبق نقل قول از محقق دانشمند آقای جلال همائی در فصلی از مجلد ۳ گزارشهای باستان شناسی با عنوان " تلاش در راه حفظ آثار ملی و امید به آینده " نگارش سید محمد تقی مصطفوی رئیس، اداره باستان شناسی وقت، اظهار می‌کند که در دوران سلطنت فتحعلی شاه قاجار (۱۲۱۲ تا ۱۲۵۰ ه . ق.) مرحوم حاج محمد حسین خان صدر اصفهانی در تعمیر و حفظ کاخها و آثار عهد صفویه اهتمام فراوان به خرج داد و به جرئت می‌توان گفت که اگر علاقه و دلسوزی آن مرحوم نبود، بسیاری از ابنیه صفویه در اصفهان همان وقت از میان می‌رفت. وی علاوه بر تعمیر و احیای آثار مذکور، ابنیه و آثاری هم به سبک آثار صفویه ایجاد کرد، از قبیل چهار باغ نو که چهار باغ خواجه هم می‌خوانند و اکنون موجود است و هفت دست صدی ... و تغییراتی که در عمارت هشت بهشت اصفهان داده شد. وی در ادامه بر گستردگی و حجم زیاد اقدامات انجام شده در زمان ناصرالدین شاه شاه قاجار (۱۲۶۴-۱۳۱۳ قمری) به نقل از مرحوم محمد حسنخان اعتمادالسلطنه در کتاب *مأثر و الاثر* (چاپ تهران، ۱۳۰۶ قمری) می‌پردازد که به صورت گزارشی از ۳۳ مورد از عملیات حفاظت صورت گرفته در شهرهای اصفهان، شیراز، قزوین، مشهد، شوشتر، قم و کرمان و خرم آباد است. «در طول مدت ۵۰ سال سلطنت ناصرالدین شاه مکرر تعمیراتی در ابنیه تاریخی صورت گرفته است. همچنین، به شهادت کتیبه های مسطور در دیوار شمالی تالار آینه (تچر) در تخت جمشید اولین بار خاکبرداری علمی در آن جایگاه معظم تاریخی به عنوان ناصرالدین شاه قاجار در سالهای ۱۲۹۴ تا ۱۲۹۶ قمری ۱۲۷۱ شمسی صورت گرفته است» [۷].

در طول سلطنت ناصرالدین شاه نیز بارها تعمیراتی در ابنیه تاریخی صورت گرفت و برای اولین بار خاکبرداری علمی در تخت جمشید به عمل آمد، ولی پس از او توجهی به آثار و ابنیه تاریخی نشد و ابنیه مذکور رو به ویرانی نهاد. در عصر مشروطه تا دوران پهلوی از تعمیر ابنیه تاریخی اطلاع و خبری

نیست، حتی عمارت چهل ستون و عالی قاپوی اصفهان مدت‌ها مزبله بود و روی نقوش و تصاویر عمارت شاهان صفوی گچ کشیده بودند و در سالهای اول سلطنت شاهنشاه فقید گچها را کردند و هر چه ممکن بود تصاویر مذبور را ظاهر ساختند. اما بسیاری از ابنیه عهد صفوی که سیاحان اروپایی در سیاحتنامه های خود آورده‌اند، در دوره های سابق به کلی منهدم شده است و شرح آنها را فقط در سیاحتنامه های اروپایی می‌توان یافت.

اوج این خواب سنگین اولیای دولت به جایی رسید که قرارداد ننگین در دوران سلطنت مظفرالدین شاه به نام عهد نامه قطعی نسبت به امتیاز عتیقه ایران (۱۳۱۸ ه. ق.) با دولت فرانسه بسته شد و عملاً و رسماً سرنوشت آثار باستانی کشور ایران و تملک آن به مدت ۶۰ سال در اختیار دولت فرانسه قرار گرفت. در نتیجه، کلیه فعالیتهای باستان شناسی در انحصار باستان شناسان فرانسوی قرار داده شد و هرگونه راه پیشرفت و ترقی برای به وجود آمدن امور علمی باستان شناسی در سطح ملی مسدود شد.

قرارداد مزبور علاوه بر ضررهای فراوان دیگر، در راکد گذاردن توجه مردم ایران نسبت به آثار باستانی بسیار مؤثر بوده است و دنباله این تأثیر هم بدین زودیهها محو نخواهد شد.

در نهایت، پس از ۲۲ سال از زمان عقد این قرارداد که نشانی از بی توجهی بود، انجمن آثار ملی با هدف نگهداری و تعمیر ابنیه تاریخی و پاس حرمت یادگارها و مفاخر فرهنگی و هنری قدیم تشکیل شد (پاییز ۱۳۰۱ ه. ۱۳۴۳ . ه. ۱۹۲۲) و در سال ۱۳۰۴ هجری شمسی به درخواست انجمن سردار سپه که در آن تاریخ نخست وزیر بود، ریاست انجمن عالی را پذیرفتند [۸].

آقایان اعضای انجمن آثار ملی عهده دار امور مهم کشور در سمتهای مختلف نخست وزیری، وزارت و سفارت و امثال آن بودند که خود نشانه‌ای از توجه دولت و اهمیت موضوع است. هدف اصلی تشکیل انجمن آثار ملی طبق اساسنامه را می‌توان تأسیس یک موزه در تهران، تأسیس یک کتابخانه در تهران و ثبت و طبقه بندی آثاری که حفظ آنها به عنوان آثار ملی لازم است؛ ذکر کرد.

البته، ثبت اماکن تاریخی - فرهنگی اولین قدم در راه ثبت تاریخ معماری در کشور است. هر چند اداره کل باستان شناسی و موزه ایران باستان یا کتابخانه ملی یا موزه مردم شناسی به صورتی که اکنون برقرار است از اقدامات رسمی انجمن نامبرده محسوب نمی‌شود، لکن گفتنی است که با استفاده از احوال موجود عصر شاهنشاه فقید سه مؤسسه اولی یاد شده کم و بیش بر اثر علاقه و اطلاع اعضای قدیمی و اصلی انجمن آثار ملی توسعه یافت و موزه مردم شناسی اساساً به وجود آمد [۷].

سرتیپ فرج الله آق اولی، مأمور تام الاختیار دولت در خوزستان، با مشاهده از دست رفتن آثار مکشوفه در شوش تلگراف مشروحه به رضا شاه مخابره می‌کند و از شدت بد اوضاع درخواست

۱۳۸ آسیب شناسی و ارائه الگوی آموزش درس طرح مرمت و احیای بناهای تاریخی - فرهنگی در دوره کارشناسی می‌کند که شاهنشاه «اجازه نفرمایید اسناد هویت ما به این صورت از کشور خارج شود [۷] و در نهایت، لایحه لغو امتیاز انحصاری فرانسویان در مجلس شورای ملی با تلاش سید محمد تدین، وزیر فرهنگ وقت، به تصویب می‌رسد. در نتیجه این توجهات اداره مخصوصی برای رسیدگی به آثار تاریخی ایران به وجود آمد، بدین ترتیب که ابتدا دایره عتیقات در اداره کل معارف (۱۲۹۷ ه. ش.) تشکیل و پس از آن به اداره کل باستان شناسی موسوم شد.

درک ضرورت حفاظت و نگهداری از اماکن تاریخی و مقدم بودن این امور بر حفاری سایت‌های باستان شناختی را که همگی از وظایف اداره آثار باستان و اداره کل باستان شناسی بود، می‌توان از جملات زیر استنباط کرد:

«در قسمت حفاری کمتر از تعمیر و حفظ ابنیه تاریخی توفیق حاصل آمده است و خوشبختانه، این وظیفه (حفاری) را همیشه می‌توان انجام داد، لکن اگر در تعمیر ابنیه تاریخی تأخیر شود خرابی روز افزون و بیم انهدام آنها قطعی است، لذا، طبعاً نمی‌توان و نباید کار ابنیه تاریخی را موکول به آینده کرد، در صورتی که حفاری را همیشه می‌توان با موجود داشتن شرایط آن انجام داد» [۷].

استخدام متخصصان فرنگی قدمی نو در راه آموزش

دولت ایران با به کارگیری متخصصان فرنگی نقطه عطفی را در آموزش علمی باستان شناسی و حفاظت از آثار و اماکن تاریخی و فرهنگی شکل داد. این امر از منظر آموزش علوم و هنر فوق ابعاد مختلفی را در بر می‌گیرد که به شرح زیر است:

الف. ارتقای متخصصان و تکنسین‌های ایرانی؛

ب. آشنایی با فناوری جدید؛

پ. مدون شدن تاریخ اجتماعی و فرهنگی و تاریخ معماری و شهرسازی ایران؛

ت. انتشار مجلات و کتب تخصصی.

استخدام ارنست هرتسفلد آلمانی تبار در تیر ۱۳۰۶ ه. ش. «به جهت معلمی سنت قدیمه و تاریخ قدیم ایران و جغرافیای تاریخی و معرفت به آثار عتیقه» [۹] مقدمات تصویب قانونی در مجلس را فراهم آورد که از متخصصان اروپایی در امر باستان شناسی و پژوهش‌های تاریخی استفاده شود. نخستین گروه این متخصصان فرانسوی بودند و از اهم وظایف ایشان آموزش نیز بود.

تشکیل دانشکده‌ها قدمی جدی در راه آموزش

در هشتم خرداد ۱۳۱۳ قانون تأسیس دانشگاه به تصویب مجلس شورای ملی رسید و به موجب این قانون دانشگاه تهران از شش دانشکده تشکیل یافت که یکی از آنها دانشکده ادبیات بود. دوره لیسانس

دانشکده ادبیات دارای پنج رشته تحصیلی: ادبیات فارسی، فلسفه و علوم تربیتی، باستان‌شناسی، تاریخ و جغرافیا و زبان خارجه است.

هم سابقه بودن رشته باستان‌شناسی با تأسیس اولین دانشگاه ایران نشانی از اهمیت موضوع آموزش این رشته در کشور و وجود استادان و مدرسان لازم است. با این حال، تربیت دانشجویان و علمی متخصصان معماری لازم بود؛ چه تا آن زمان کلیه امور فنی، به ویژه تعمیرات، با روشهای جدید را متخصصان خارجی نظیر آندره گدار، ماکسیم سیرو، مارکوف و دونالد ویلبر آموزش می دادند. سرانجام، در سال تحصیلی ۱۳۱۸-۱۳۱۹ ش. نخستین مدرسه معماری ایران در ضمن دانشکده هنرهای زیبا در محل بنای قدیمی مدرسه مروی و با ریاست «آندره گدار» دایر شد و استادانی مانند ماکسیم سیرو و محسن فروغی در آن تدریس می کردند؛ اما همچنان به مرمت مستقلاً توجه نمی شد و در ضمن آموزش معماری، علاقه مندان را به تعمیر و مرمت بناهای تاریخی سوق می دادند [۹].

سازمان ملی حفاظت آثار باستانی (۱۳۴۴ ه.ش.) که به منظور نزدیک شدن به آرمانهای منشور جهانی و نیز (۱۹۶۴ م.) و اجرای مفاد آن تشکیل شد، در اساسنامه خود موظف به تربیت کارشناسان فنی شد و در جلسات شورای اجرایی خود برنامه فنی و تربیتی را تصویب کرد که هدف از آن تربیت دو طبقه از افراد تحصیل کرده بود: ۱. کارشناسان باستان‌شناسی؛ ۲. مهندسان.

در اواسط دهه ۱۳۴۰ ه.ش. امکان تحصیل در اروپا در رشته مرمت برای معدودی از دانش‌آموختگان معماری فراهم شد و حدود سال ۱۳۴۹ ه.ش. در دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران چند واحد درسی اختیاری در باره مرمت معماری و مبانی نظری مرمت عرضه شد که بعدها به صورت دروس تخصصی و اجباری درآمد.

اولین انستیتو مرمت بناهای تاریخی در اوایل دهه ۱۳۵۰ ه.ش. و با همکاری سازمان ملی حفاظت آثار باستانی و دانشگاه فلورانس در دانشکده معماری دانشگاه ملی شروع به کار کرد و در ادامه از حدود سال ۱۳۵۲ ه.ش. بخش آموزش سازمان ملی حفاظت آثار باستانی به آموزش مرمت بناهای تاریخی به باستان‌شناسان و مهندسان و تکنسینهای داوطلب اقدام کرد.

بالاخره، در سال ۱۳۵۶ ه.ش. دانشگاه فارابی [شعبه اصفهان، معروف به دانشکده پردیس]، برای نخستین بار در تاریخ آموزش عالی کشور تعدادی دانشجوی در مقطع کارشناسی ارشد مرمت از میان دانش‌آموختگان رشته معماری، مهندسی ساختمان، شهرسازی، معماری داخلی و هنرهای تجسمی و کاربردی جذب کرد. مکان دانشکده در خانه تاریخی داوید، در محله جلفا، کوچه سنگ تراشها (تبریزیان) بود. اقدام نمادین استقرار دانشکده معماری و مرمت در بنای تاریخی خود مبین اهمیت حفاظت از بناها و آموزش جدی و مستقل آن در ایران بود [۹].

۱۴۰ آسیب شناسی و ارائه الگوی آموزش درس طرح مرمت و احیای بناهای تاریخی - فرهنگی در دوره کارشناسی

در ادامه، پس از ادغام ۱۱ مرکز اداره و سازمان مرتبط با امر میراث فرهنگی به وزارت فرهنگ و آموزش عالی اجازه داده شد که «سازمان میراث فرهنگی کشور» را تشکیل دهد و سازمان میراث فرهنگی در اجرای بند ۱۹ از ماده ۳ (وظایف) اساسنامه خود در تاریخ ۱۳۶۹/۲/۲۹ «مرکز آموزش عالی میراث فرهنگی» را تشکیل داد [۱۰] که از همان سال این مرکز در رشته های مرمت و احیای بناهای تاریخی، باستان شناسی، موزه داری و هنرهای سنتی در مقطع کاردانی دانشجو جذب کرد و از سال ۱۳۷۳ در مقطع کارشناسی مرمت و احیای بناها و بافتهای تاریخی و موزه داری نیز دانشجو جذب کرد.

رشته مرمت و احیای بناها و بافتهای تاریخی در مقاطع مختلف در دانشگاههای دیگر به شرح زیر

تأسیس شد:

- مرکز غیرانتفاعی سوره، اردبیل، مقطع کارشناسی، ۱۳۷۴ تا ۱۳۸۴؛
- دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد تهران مرکز، مقطع کارشناسی ارشد، ۱۳۷۵ تاکنون؛
- دانشکده هنر و معماری صبا، دانشگاه شهید باهنر کرمان، مقطع کارشناسی، ۱۳۷۶ تاکنون؛
- دانشکده هنر و معماری دانشگاه سیستان و بلوچستان، مقطع کاردانی، ۱۳۷۶ تاکنون؛
- دانشکده هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، مقطع کارشناسی ارشد، ۱۳۸۱ تاکنون؛
- دانشگاه تربیت معلم، سبزوار، مقطع کاردانی، ۱۳۸۲ تاکنون؛
- دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، مقطع کارشناسی ارشد، ۱۳۸۳ تاکنون؛
- دانشگاه بین المللی امام خمینی قزوین، مقطع کارشناسی، ۱۳۸۴ تاکنون؛
- دانشگاه آزاد اسلامی، واحد همدان، مقطع کارشناسی، ۱۳۸۴ تاکنون؛
- مرکز غیرانتفاعی بزرگمهر اصفهان، نیما محمودآباد، گلستان گرگان، مقطع کاردانی، ۱۳۸۵ تاکنون؛
- دانشگاه آزاد اسلامی؛ واحد ابهر، مقطع کارشناسی ارشد، ۱۳۸۶ تاکنون؛
- دانشکده معماری دانشگاه شهید بهشتی، مقطع کارشناسی ارشد، ۱۳۸۷ تاکنون.

۴. ضرورت ارائه الگوی آموزش برای درس مرمت و احیای بناهای تاریخی

- جوان بودن رشته مرمت، احیای بناهای تاریخی در کشور ایران؛
- این رشته تخصصی میان رشته‌ای است و دانشهای متعددی را به خدمت می‌گیرد، به همین دلیل، ایجاد تعادل و جمع بندی میان این مهارت نیازمند برنامه ریزی دقیق است.

- فرایند استاندارد، جمع و مورد اجماع متخصصان در تهیه طرح مرمت و احیا وجود ندارد. کشور ایران با وجود تلاشهای ارزشمند متخصصان هنوز یک منشور ملی مرمت و احیا ندارد؛
- نواقص موجود در شرح درس که بدون توجه به ضرورت‌های حرفه و نیازمندیهای واقعی و استانداردهای جهانی تدوین شده است؛
- وجود استانداردهای بین‌المللی و ضرورت به کارگیری آنها در برنامه آموزشی؛
- تغییر نگرش جهانی به مقوله حفاظت در سالیان اخیر که گرایش آن از حفاظت محور به کاربرد محور تغییر یافته است و ضرورت تحول در نظام آموزش را اجتناب ناپذیر می‌سازد؛
- حرفه حفاظت از پایه پژوهش محور است و باید تأکیدی بیشتری در این زمینه صورت بگیرد؛
- بر فعالیتهای آزمایشگاهی عملی از قبیل آنالیز مصالح، آنالیزسازه‌ای، سالنگاری، روشهای نوین مستندسازی تأکید لازم نمی‌شود.

۵. الگوی متعارف آموزش طرح مرمت و احیای بناهای تاریخی در دانشکده

در نگاه به الگوهای آموزشی دانشکده های مختلف می‌توان به وحدت رویه‌ای اشاره کرد که ویژگیهای زیر را شامل می‌شود:

الف. پروژه محور بودن فرایند آموزش
هر کدام از دانشجویان به صورت مستقل یا گروهی مکانی تاریخی - فرهنگی را انتخاب می‌کنند و تا پایان ترم به آن می‌پردازند و در کرکسیونهای مختلف به شناخت، آسیب‌نگاری، آسیب‌شناسی، ارائه طرح مرمت و احیای اقدام می‌کنند.

ب. آموزش مباحث تئوریک همگام با کرکسیون
در این نحوه آموزش فقط می‌توان نکات موردی درگیر با پروژه را آموزش داد که هیچ‌گاه جامعیتی از آموزش کاربرد مباحث تئوریک در ارائه طرح حاصل نمی‌شود و به صورت پراکنده و نامنسجم این مهم دیده می‌شود.

پ. تأکید بر ارائه طرح حفاظت و عدم توجه کافی به ارائه طرح احیا
میان رشته‌ای بودن امر حفاظت، پیچیده و زمانبر بودن طی فرایند رسیدن به طرح باعث شده است به موضوع احیا، که مهم‌ترین مبحث این درس است، کمترین توجه صورت بگیرد.

۱۴۲ آسیب شناسی و ارائه الگوی آموزش درس طرح مرمت و احیای بناهای تاریخی - فرهنگی در دوره کارشناسی

ت. عدم آموزش مباحث مرتبط با مقوله مراقبت، نگهداری و بهره برداری به دلیل اینکه در الگوهای آموزشی رایج به رویکردهای روز مجامع علمی جهان توجهی نمی شود و در گذر زمان هیچ گونه به روز شدگی را به چهره خود ندیده، باعث شده است به مقوله مراقبت، نگهداری و بهره برداری که جزو جدایی ناپذیر امر حفاظت است، توجهی نشود. این نا آگاهی باعث شده است تا روشهای منسوخ شده در دنیا آموزش داده شوند.

ث. تک محور بودن مطالب آموزشی به دانشجو با توجه به تنوع گونه های اماکن تاریخی - فرهنگی، تفاوت های جغرافیایی، دوران تاریخی مختلف، تفاوت های ماهیتی گونه های متشابه و... دانشجو در فرایند آموزشی رایج تجربه محدودی در خصوص مکانی خاص پیدا می کند که شاید دیگر راهی برای جبران این نقیصه وجود نداشته باشد.

۶. الگوی پیشنهاد تدریس درس مرمت و احیای بناهای تاریخی

الگوی پیشنهاد شده تدریس مرمت و احیای بناهای تاریخی بر اساس شرح مصوب درس و همچنین، اهداف تعیین شده در منشور کلمبو تدوین شده است. از سوی دیگر، این درس به عنوان حلقه اتصال دروس پایه و کارگاه های عملی انتهای دوره کارشناسی نقش بسیار مهمی در جمع بندی نهایی دارد و مهارت های کسب شده و تمرین عملی فرایند طراحی را تکمیل می کند (نمودار ۱). به همین دلیل و با هدف بالا بردن راندمان کلاسها، فرایند تدریس در سه حوزه مباحث نظری، فعالیتهای گروهی و پروژه بررسی شده است.

به دلیل ماهیت خاص فعالیتهای حفاظت و احیا و ارزشهای ویژه ای که جامعه برای داراییهای تاریخی و فرهنگی قایل است، یکی از مهم ترین اصولی که مدارس در لحظه لحظه فرایند تدریس باید مد نظر قرار دهند، ایجاد انگیزش، تشویق و علاقمندی و تأکید بر اخلاق حرفه ای نسبت به آثار تاریخی است. لذا، ارتباط تنگاتنگ میان مدرسان و دانشجویان و توجه خاص به ویژگیها و استعداد های فردی هر دانشجو به شدت توصیه می شود. مدرس همواره باید در نظر داشته باشد که حفاظت و احیا فرایندی صرفاً مکانیکی و علمی نیست، بلکه بخش عمده ای از آن با مقوله هنر سر و کار دارد. بنابراین، درک ارزشها و درک اعتبار احساسی آثار تاریخی اصولی نادیدنی، ولی همواره غالب بر فضای تدریس خواهد بود.

۶.۱. مباحث نظری

باید توجه داشت هنگام مواجهه دانشجویان با این درس، اندوخته چشمگیری از دانسته های نظری مورد نیاز قبلاً در اختیار ایشان قرار گرفته است. مباحث قانونی و حقوقی، بحث های مبنایی و تئوریهای

موجود حفاظت، فناوریهای سنتی، روشهای مستندسازی از قبیل فتوگرامتری و... از مهم ترین مباحثی هستند که دانشجویان در ترمهای قبل درگیر آن بوده‌اند و به همین دلیل، تخصیص بخشی از زمان کلاسها به این مباحث باید صرفاً با هدف جمع بندی و نتیجه گیری عمل توأم باشد. از سوی دیگر، چه در مرحله کرکسیون پروژه و چه در مرحله نقد مرمت، اجتناب از بخشهای نظری ممکن نیست، زیرا تصمیم‌گیری در امر حفاظت و احیا و پیشنهاد تمهیدات اجرایی رابطه بسیار تنگاتنگی با مباحث نظری دارد. مرمت و احیا دارای سبکها و مکاتب مختلفی است که کاربرد آنها در هر بنای خاص نیازمند تفکر، تعمق و تصمیم‌گیری محتاطانه است.

از نظر محتوای بخشهای نظری موارد زیر باید مورد توجه ویژه‌ای قرار گیرد (نمودار ۲):

- تبیین تفصیلی و کامل فرایند طراحی به عنوان امری دینامیک، رفت و برگشتی و هدفمند؛
- شرح و تفسیر اصول ناظر بر مرمت و احیا شامل:

- برگشت پذیری

- ارجحیت تعمیر بر تعویض اجزا

- به کارگیری فناوریهای سنتی

- محدودیت کارها به ضروری ترین فعالیتها [۱۱]

- بحث در خصوص کنوانسیونها، دستورالعملها، رویدادهای بین المللی با ذکر مثال

۲.۶. فعالیتهای گروهی

به منظور تشویق دانشجویان به تعامل و همفکری با یکدیگر با هدف تأمین بند سیزدهم دستورالعمل کلمبو، فعالیتهای گروهی باید جزء برنامه کلاسی در نظر گرفته شود. پیشنهاد می شود این امر در قالب یک پروژه گروهی نقد مرمتهای گذشته و در قالب یک سمینار تنظیم شود.

دانشجویان در قالب گروههای داوطلبانه بین ۳ تا ۵ نفر تقسیم شوند و هر گروه یک بنای مرمت و احیا شده معتبر را انتخاب کنند. در این پروژه دانشجویان موظف اند فرایند طراحی مرمت و احیا را به صورت معکوس طی کنند؛ به عبارتی، از طرح و احیا به تحلیل و از تحلیل به شناخت سیر می‌کنند.

هدف از این فعالیت شناخت فرایند طراحی، شناخت عوامل مؤثر بر تهیه طرح و در نهایت، آشنایی با یک مثال عینی از نحوه تعامل با بناهای تاریخی است. این تمرین ضرورتاً باید به صورت یک سمینار برای سایر دانشجویان در کلاس ارائه شود. در ادامه هر سمینار کلاس به صورت بحث آزاد ادامه پیدا می کند تا همه دانشجویان نسبت به نقد به صورت فعال دخالت داشته باشند و از

۱۴۴ آسیب شناسی و ارائه الگوی آموزش درس طرح مرمت و احیای بناهای تاریخی - فرهنگی در دوره کارشناسی تجربه سایر گروهها استفاده کنند. بدیهی است نحوه و شیوه نقد علمی پروژه ها باید قبلاً توسط استاد در کلاس شرح داده شود.

در انتخاب موضوع نقد مرمت باید موارد زیر در نظر گرفته شود:

- موضوعات انتخاب شده از پروژه های اجرایی معتبر و دارای بار علمی مناسب باشند؛
- موضوعات از نظر عملکردی، دوره تاریخی و نوع بنا از تنوع برخوردار باشند تا تجربه جمعی هر چه بیشتر غنی تر شود؛
- موضوع باید مستندسازی کامل و مدارک و اسناد قابل دسترس از سوی دانشجویان داشته باشد؛
- عامل تنوع اقلیمی که خود باعث تفاوت در نحوه فرسایش بناها می شود، در نظر گرفته شود.

۳.۶. پروژه

پروژه مهم ترین رکن تدریس واحد مرمت و احیای بناهای تاریخی است. در پروژه است که جمع بندی واقعی دانسته های دانشجو بر روی یک تمرین عملی متبلور می شود در عین حال، فرایند طرح حفاظت و احیا نحوه سیر از سؤال به جواب عملاً از سوی دانشجو تجربه می شود. به همین دلیل، توجه ویژه ای از سوی استادان باید بر نحوه انتخاب پروژه و ملاکهای آن متناسب بر تواناییها و ظرفیتهای فرد مبذول شود. شناخت مفاهیمی چون یکپارچگی^۱ و اصالت^۲ به عنوان یافتن مصادیق آن در هر پروژه به عنوان نقطه آغاز تهیه طرح همواره باید در نظر گرفته شود.

۳.۶.۱. ملاکهای انتخاب پروژه

- اعتبار تاریخی - فرهنگی لازم را داشته باشد.
- پیچیدگیهای خاص تاریخی و چند دوره ای را نداشته باشد.
- حتی الامکان مربوط به دوره های تاریخی پس از اسلام باشد، زیرا حفاظت از مکانهای تاریخی قبل از اسلام حساسیت خاصی را می طلبد که ظرایف آن در یک حیطه زمانی یک ترم تحصیلی قابل بررسی نیست.
- از نظر مساحت و حجم کاری قابلیت بررسی در مدت زمان یک ترم را داشته باشد.

-
1. Integrity
 2. Authenticity

- حتی‌الامکان یک کارگاه مرمتی باشد، زیرا دانشجویان در مکانی غیر از کارگاه امکان لایه برداری، سونداز و پیگردی را ندارند.
- نقشه های پایه آن موجود باشد که نیاز به رولوه نداشته باشد.
- آسیبهای آن در حدی باشد که ارزش مطالعاتی داشته باشد.

۲.۳.۶. فرایند طرح مرمت و احیا

در یک تقسیم بندی کلی طرح مرمت و احیا مشابه به سه بخش مجزا، ولی وابسته تقسیم می شود (نمودار ۳):

الف. مرحله شناخت

هدف از مرحله شناخت مطابق با بندهای ۱ تا ۶ دستور العمل کلمبو، فهم اعتبار و ارزشهای فرهنگی کاربردی و احساس تاریخ فناوریها، رابطه زمینه و اثر و سایر عوامل مؤثر بر هویت و تمامیت اثر تاریخی - فرهنگی است.

شناخت که بر اساس مشاهده دقیق شکل می‌گیرد و بر اساس روش علمی تدوین می‌شود، به سه حوزه کلان شناخت بستر زمینه، شناخت کالبدی و شناخت آسیبهها (آسیب نگاری) تقسیم می‌شود. اصل حاکم بر مرحله شناخت رعایت مشاهده بدون پیش داوری^۱ است. در این مرحله دانشجو تشویق می‌شود تا با نگاهی جامع و کل نگر به عرصه های مختلف مؤثر بر شکل‌گیری و تمامیت اثر تاریخی از ابزارهای میدانی، آزمایشگاهی و کتابخانه‌ای و آنها را پالایش و گزینش کند. مرحله شناخت به دلیل آنکه زمینه و اساس فرایند تهیه طرح، است، نیازمند دقت و برنامه ریزی مناسب است. استاد باید توجه داشته باشد که دانشجو در این مرحله دچار آلودگی اطلاعاتی نشود و در چهار چوب از پیش تعیین شده باقی بماند.

ب. مرحله تحلیل

هدف از مرحله تحلیل تفسیر اطلاعات و استنتاج احکام لازم از آنهاست. در این مرحله دانشجو بر اساس مطالعات بخش شناخت، رفتارهای بنا، ارتباط آن با محیط اطراف و تحولات تاریخی مؤثر بر آن را درک و تحلیل می‌کند. بر عکس مرحله شناخت که وی فقط به آسیب نگاری و مستند سازی

۱۴۶ آسیب شناسی و ارائه الگوی آموزش درس طرح مرمت و احیای بناهای تاریخی - فرهنگی در دوره کارشناسی
عوارض می پردازد، در این مرحله آسیبه‌ها را تحلیل می‌کند، عوامل مخل آنها را شناسایی و عدم
تعادلهای آنها را بیان می‌کند.

پ. مرحله طرح
کلیه دخالتها، تغییرات و حذف و الحاقات پیشنهادی در کالبد بنا در این مرحله تدوین و ارائه
می‌شود. مرحله طرح باید شامل چهار بخش اصلی باشد شامل موارد زیر باشد:

- طرح حفاظت
- طرح احیا
- طرح مراقبت و نگهداری
- طرح مدیریت بهره برداری

هر کدام از این بخشها شامل طرحهای فرعی متعددی است که در بخش بعدی به آن پرداخته
خواهد شد. به صورت کلی، فرایند طرح مرمت و احیا یک فرایند خطی و یک طرفه نیست. هر کدام از
مراحل اصلی فرایند (شناخت، تحلیل و طرح) می‌توانند حرکتی معکوس داشته باشند.
برای مثال، در مرحله تحلیل در صورت یافتن شواهد جدید دانشجو باید به مرحله شناخت بازگردد و
آن را تکمیل و مجدداً تحلیل کند یا در مرحله طرح در صورت استنتاجات و تحلیلهای جدید وی
می‌تواند به هر کدام از مراحل شناخت و تحلیل برگردد و در آنها تجدید نظر کند. بنابراین، فرایند
حفاظت و احیا ماهیتاً یک فرایند دینامیک و نه استاتیک است.

۶. ۳. ۳. سر فصلهای پروژه (نمودار ۴):

به سبب تفصیل و جزئیات بسیار زیاد سرفصلهای پروژه مرمت در این بخش سرفصلهای کلی ذکر
شد و برای اطلاع بیشتر توصیه می‌شود به مقاله «توالی منطقی فعالیتها برای ارائه طرح مرمت» [۱۲]
مراجعه شود.

الف. شناخت

- شناخت گذشته (تاریخی، اجتماعی، هنری، کالبدی)
- شناخت وضعیت موجود (تاریخی، اجتماعی، هنری، کالبدی)

شامل:

- کالبدی: تکنیک ساخت، مواد و مصالح، تکنیکهای تأسیساتی و ...
- زیبایی شناسی: تزئینات، تناسبات، هندسه، مقیاس و ...
- اجتماعی: عملکرد، مالکیت، مدیریت، میراث معنوی

• تاریخی

ب. آسیب نگاری تفصیلی

پ. تحلیل

• کالبدی (تحلیل سازه، تحلیل پوششها و ارکان معماری)

• زیبایی شناسی

• اجتماعی

• تاریخی

ت. آسیب شناسی (تحلیل عوامل مخل، آسیبها، عدم تعادلها)

ث. طرح

• حفاظت اضطراری

• استحکام بخشی

• حفاظت تزئینات

• حفاظت کالبدی

• طرح حریم

• طرح احیای معماری

• معماری داخلی

• تأسیسات

• بهسازی لرزه‌ای

• طرح مراقبت و نگهداری

• مدیریت و بهره برداری

۶.۳.۴. مستندسازی و ارائه

حفاظت و احیا دارای استانداردهای بین المللی و مشخصی در زمینه مستندسازی و احیاست. طی فرایند تدریس و تهیه طرح مدرسان باید توجه دانشجویان را به این استانداردها جلب و چارچوبهای مشترک و مشخصی را تعیین کنند. این چارچوبها ترجیحاً در اول ترم باید به صورت مکتوب ارائه و کلیه موارد مهم از قبیل مقیاس نقشه‌ها، فرمت، جدولهای آسیب شناسی و آسیب نگاری، مشخصات تصاویر و عکسها، فرمهای مربوط و نحوه ارجاعات و منابع و مأخذ شرح داده شود. به طور عمده موارد زیر باید در مستندسازی و ارائه در نظر گرفته شوند:

۱۴۸ آسیب شناسی و ارائه الگوی آموزش درس طرح مرمت و احیای بناهای تاریخی - فرهنگی در دوره کارشناسی

- اعتبار و ارزشهای تاریخی و فرهنگی مکان(ساختمان، محوطه، یادمان) به روشنی نمایش داده و به تصویر کشیده شود.
- اعتبار فرهنگی تاریخی مکان در فرایند طرح احیا و حفاظت باید با وسایلی همچون نقشه ها، عکسها و سایر موارد انتقال یابد. ارزشهای: تاریخی، معماری، مهندسی یا فرهنگی یک مکان که هدف ارائه مستندسازی است، سطوح و روشهای آن را تعیین می کند.
- مستندنگاری باید دقیقاً از منابع معتبر که محدودیتهای آن به طور واضح بیان شده است، تهیه شود تا تأیید مستقل اطلاعات ارائه شده میسر شود. هدف مستندسازی حفظ صحیح سوابق اماکن تاریخی است که می توانند در پژوهشها یا سایر فعالیتهای حفاظتی مورد استفاده قرار گیرند. به همین دلیل، ارزیابی اعتبار اطلاعات ارائه شده باید قابل حصول باشد.
- اندازه های مستندسازی باید از واسطه ها و روشهایی انتخاب شوند که به راحتی قابل تکثیر، با دوام و در اندازه های استاندارد باشند.
- اسناد باید واضح و فشرده تدوین شوند. ارائه اطلاعات باید مطلقاً ضروری و به موارد مورد نیاز محدود باشد. به علاوه، اطلاعات باید قابل فهم و اسناد تصویری دارای مقیاس و منابع باشند.

مستندسازیها شامل موارد زیر هستند:

- الف. نقشه ها: وضعیت موجود، طرحهای حفاظت و طرحهای احیا
- ب. عکسبرداری: دارای ابعاد و استاندارد، موضوعات مشخص، مشخصات فنی و آرشیوهای لازم
- پ. اطلاعات مکتوب: دارای مأخذ و مراجع مشخص به صورت خلاصه و فشرده

۷. نتیجه گیری

با توجه به تحولات اخیر در زمینه های نظری و عملی دانش مرمت و احیا، ایجاد تغییر و تکمیل برنامه های درسی مربوط اجتناب ناپذیر است. برای رسیدن به این تحول موارد زیر باید در شرح درس و برنامه اجرایی آن گنجانده شود:

- تطابق برنامه درسی با اسناد معتبر بین المللی مثل دستورالعمل کلمبو، منشورهای حفاظتی و غیره؛
- توجه ویژه به فعالیتهای متأخر در زمینه ترمینولوژی حفاظت و اعمال آن [۱۳]؛
- تأکید بر نگاه به حفاظت به عنوان یک فرایند پژوهش محور، هدف دار و برنامه ریزی شده؛
- ایجاد ارتباط مناسب میان مباحث نظری و تجربه های عملی با هدف تربیت نیروی انسانی صاحب صلاحیت؛
- تثبیت تفکر میان رشته ای بودن رشته مرمت و نیاز به مشاوره با متخصصان مختلف؛

شاهین طلوع آشتیانی و مجید ضیایی ۱۴۹

- ایجاد حس تعهد و ارائه راه‌های خلاقانه و هنرمندانه و فنی با توجه به شناخت جامع در برخورد با مسائل مختلف و ویژگیهای گوناگون؛
- ایجاد حس مسئولیت در احیای هویت تاریخی و جلوگیری از تهاجمات فرهنگی.

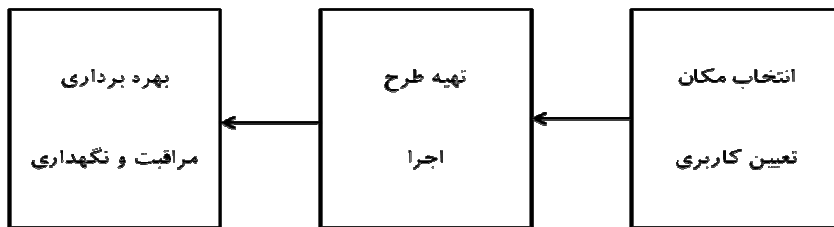
مراجع

1. The Conservation of Immovable Cultural Property: Ethical and Practical Dilemmas
Frank G. Matero.
2. ENCORE, **Journal of the American Institute for Conservation**, Vol. 32, No. 1, pp. 15-21, Spring, 1993.
3. WWW.encore-eda.org/encore.
4. http://www.icomos.org/docs/guidelines_for_education.html
۵. اصفهانی، سید احمد متخلص به هاتف، دیوان اشعار، تهران: موسسه خاور، ص. ۶۳، ۱۳۶۵.
۶. نگهبان، عزت‌الله، **مروری بر پنجاه سال باستان‌شناسی ایران**، سازمان میراث فرهنگی کشور (پژوهشگاه)، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۵.
۷. مصطفوی، سید محمد تقی، **تلاش در راه حفظ آثار ملی و امید به آینده**، فصلی از مجلد ۳ گزارشهای باستان‌شناسی، تهران، ۱۳۳۴.
۸. نگهبان، عزت‌الله، از کتاب بحرالعلومی، حسین (کارنامه انجمن آثار ملی) سلسله انتشارات انجمن آثار ملی تهران، ص ۴۱۰، ۱۳۵۵.
۹. کشاورز، محسن، "پیشینه آموزش مرمت معماری در ایران"، **فصلنامه گلستان هنر**، ویژه‌نامه به یاد سید باقر آیت‌الله زاده شیرازی، سال چهارم، تهران، ۱۳۸۷.
۱۰. صمدی، یونس، مجموعه قوانین، مقررات، آیین‌نامه‌ها، بخشنامه‌ها و معاهدات میراث فرهنگی کشور، انتشارات سازمان میراث فرهنگی، تهران، ص. ۴۱۸، ۱۳۸۵.
11. Principle of Monument Conservation, **Journal of the German National Committee of ICOMOS**, 1992
۱۲. اصغریان جدی، احمد، فرهاد فخار تهرانی، بهرام قدیری، فصلنامه هفت شهر، سال چهارم، شماره یازده، ۱۳۸۴.
۱۳. سند احیا و بهره‌برداری از اماکن فرهنگی و تاریخی، تهیه شده در صندوق احیاء و بهره‌برداری از اماکن تاریخی - فرهنگی، تهران، ۱۳۸۷.

(دریافت مقاله: ۱۳۸۸/۳/۲۶)

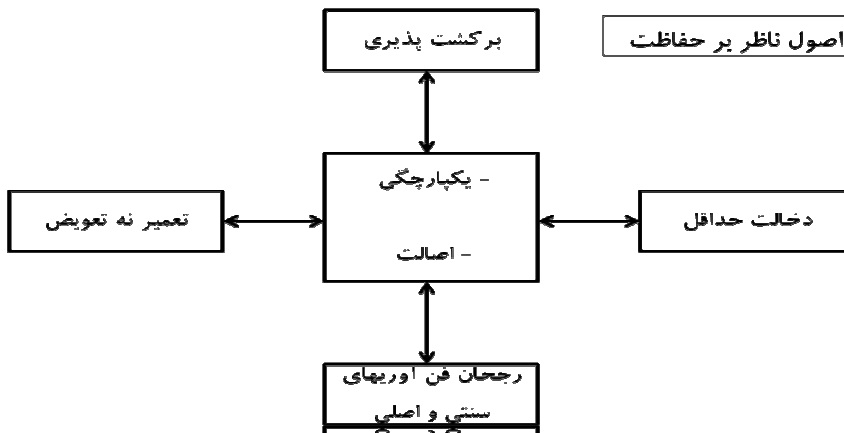
(پذیرش مقاله: ۱۳۸۸/۶/۳۰)

فرآیند حفاظت، احیاء و بهره برداری

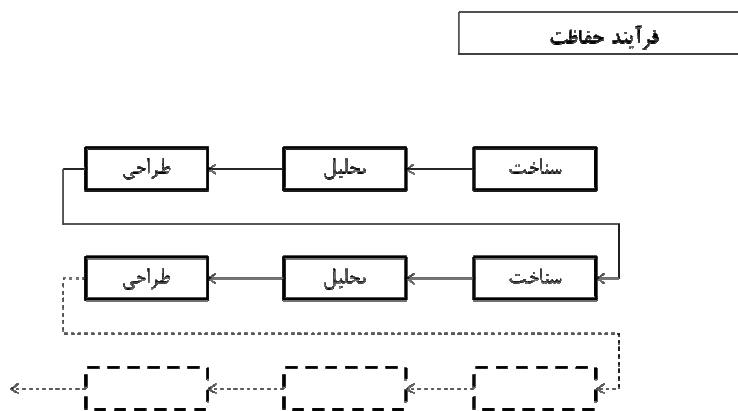

نمودار ۱

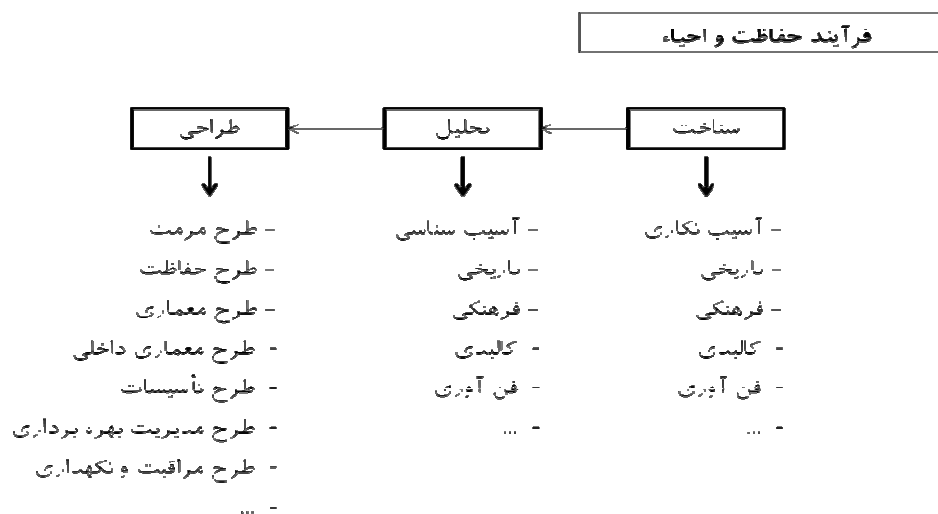
اصول ناظر بر حفاظت

نمودار ۲

نمودار ۳

نمودار ۴